

#3

# WEDEROM VEREENIGHT DOOR DE VREDE

Gelegenheidsgedichten  
op de Vrede van Breda

Lotte Jensen

EN

Upon the conclusion of the 1667 Breda peace treaties over twenty poems by Dutch authors were published to celebrate the peace. Compared to other seventeenth or eighteenth century peace treaties the number of commemorative poems on the Peace of Breda was modest. However, Breda's "poetic harvest" should not be played down. The time's most prominent poets such as Joost van den Vondel, Joachim Oudaen, Joannis Antonides van der Goes, and Jacob Westerbaen wielded their quills. Moreover, the poems do not only cast light on how contemporaries responded to the peace. They also provide insight in the very strained political climate of those days.

There are several common elements to the poems on the Peace of Breda. Firstly, many poets pointed at the positive effect the peace had on commerce and affluence. Many also elaborated on the war that preceded the peace; with special attention being paid to the Raid on the Medway. Michiel de Ruyter was praised for his victories and the crucial role he had played in accelerating the peace talks. In the third place, the political leaders of the Dutch Republic were also commended; first and foremost Grand Pensionary John de Witt and his brother Cornelis, who had accompanied the fleet to Chatham.

The republican ("staatsgezinde") perspective dominated. That in itself is not remarkable, but the combative and provocative tone of some texts is. The Rotterdam alderman Adriaan Paets went on at the Oranges in his *Peace and Liberty*. Not a single good word was to be said of any of the Orange stadholders after William the Silent. Conversely, he applauded the De Witt brothers. The Peace of Breda may have restored international peace but poets such as this or the anonymously published pamphlet *Double Victory* (that drew on Paets's poem) clearly testify the domestic tensions.

Hardly any Orangist response can be found. They may have been oppressed, but one Orangist celebration of the Breda peace does stand out: the *Ballet de la Paix*, performed at The Hague on 7 February 1668. The young Prince of Orange (the later William III) himself danced and acted in it.

Wy zyn dan wederom vereenight door de Vrede:  
God geve dat de klingh mach roesten in de schede  
En dat de Vrede duyr, die wy van Engeland  
Verkregen met de Lont en Sabel in de hand!<sup>1</sup>

Op deze wijze uitte de Haagse dichter Jacob Westerbaen zijn vreugde over het sluiten van de Vrede van Breda. Hij benadrukte dat de Nederlanders de vrede hadden afgedwongen, waarmee hij verwees naar de succesvolle tocht onder leiding van Michiel de Ruyter naar Chatham. Eindelijk, zo schreef Westerbaen, was de vrije doorvaart opnieuw gegarandeerd en kon de handel weer opbloeien. Er waren drie partijen die hij wenste te bedanken. Allereerst was dat God, die het land had behouden. Ten tweede verdienden de bestuurders van het land alle lof en ten derde de helden die 'onder t hoogh gesagh der Staten van het Land / Dees loffelijcke Vree bevochten met de hand!'<sup>2</sup>

Westerbaen was niet de enige die op poëtische wijze de loftrumpet stak over de vrede die op 31 juli tussen Engeland en de Republiek in Breda gesloten werd. In totaal verschenen ruim twintig gedichten van Nederlandse auteurs, waarvan ongeveer de helft in het Latijn was gesteld. Daarnaast zagen nog enkele andere publicaties in dichtvorm het licht: een vredesballet, een uitleg bij een allegorische vertoning van de gebeurtenissen in Utrecht en een toelichting bij een gedenkpenning.<sup>3</sup> Het merendeel was uitgegeven in de drie grote steden Leiden, Rotterdam, en Amsterdam, hetgeen op een concentratie in het gewest Holland wijst. Desalniettemin maakte menig auteur er gewag van dat de vrede voor de Republiek als geheel gunstig was: het 'vaderland' en 'Nederland' beperkten zich niet tot de provincie Holland, maar droegen ook een bovengewestelijke connotatie. Het ging nadrukkelijk om de vrede tussen de 'koning van Groot-Brittanje' en 'de Staten-Generael der Verenigde Nederlanden', zoals ook Westerbaen met zijn verzen duidelijk maakte.

Met een aantal van ruim twintig gelegenheidsgedichten neemt Breda een bescheiden plaats in ten opzichte van andere vredesverdragen uit de zeventiende en achttiende eeuw. De Vrede van Munster in 1648, de Vrede van Utrecht in 1713 en de Vrede van Aken in 1748 leverden een aanzienlijk grotere hoeveelheid lofzangen op. Dat is ook logisch, want dat waren grote internationale verdragen waarbij veel landen betrokken

waren. De Vrede van Munster vormt bovendien een belangrijk ijkpunt van de Nederlandse geschiedenis, omdat de Republiek toen een soevereine staat werd. De Vrede van Breda zette weliswaar minder pennen in beweging, maar er is geen reden om de poëtische oogst rondom de Vrede van Breda te bagatelliseren: de belangrijkste dichters van die tijd lieten van zich horen, zoals Joost van den Vondel, Joachim Oudaen, Joannis Antonides van der Goes en de al genoemde Westerbaen. Ook de zoon van Hugo de Groot, Petrus de Groot, schreef een gedicht. Dit geheel aan teksten geeft ons niet alleen een beeld van hoe er op de vrede werd gereageerd, maar ze geven ook inzicht in het politieke klimaat van die dagen, dat onder hoogspanning stond.

#### WELVAART EN HELDENMOED

In de gedichten op de Vrede van Breda zijn een aantal vaste elementen aan te wijzen. Ten eerste wijzen veel dichters op de positieve invloed van de vrede op de koophandel en de welvaart. Zo benadrukte Vondel dat de scheepvaart weer vrij spel had, nu de vrede gesloten was. De Nederlanders konden weer onbeperkt richting de Sont, de Middellandse Zee en Oost- en West-Indië varen: 'Ziet de Schipvaart op haer vlogels / Moedigh zweven heene en weêr / Als een wolk van watervogels / Onbepaelt van strant en meer'.<sup>4</sup> Een andere dichter riep de stedelingen op de vrede te verwelkomen, omdat deze nieuwe welvaart zou brengen: 'Wel op dan, Steedelingen! / Laat uwen dank tot in den Heemel hooren: / Wilt Vreê heur lof toezingen; Wijl, door'er kragt, de Welvaart is herbooren'.<sup>5</sup>

Ten tweede stonden veel auteurs uitgebreid stil bij de oorlog die aan de vrede vooraf was gegaan. De Vrede van Breda maakte een einde aan de Tweede Engelse Oorlog, die in 1665 was uitgebroken. Er vonden enkele belangrijke zeeslagen plaats, zoals de slag bij Lowestoft (13 juni 1665), de Vierdaagse Zeeslag (11-14 juni 1666), de Tweedaagse Zeeslag (4-5 augustus 1666) en de tocht naar Chatham (19-24 juni 1667). Vooral de laatste onderneming kreeg veel aandacht, omdat deze zo'n belangrijke rol in het vredesproces had gespeeld. De overwinning die Michiel de Ruyter en zijn manschappen daar boekten, verstevigde de positie van de Nederlandse onderhandelaars en dwongen de Engelsen ertoe snel vrede te sluiten. In zijn 23 pagina's tellende lofzang, getiteld *Bellone aen Bant*, memoreerde Antonides van der Goes het optreden van

menige zeeheld tijdens de Tweede Engelse Oorlog. Zo preees hij Jacob Wassenaar van Obdam ('Hollands watergod'), die tijdens de eerste grote slag met de Engelsen in de slag bij Lowestoft gesneuveld was. Daarnaast kregen ook Aert van Nes, Willem Joseph van Gent, Johan Evertszoon de Oude en Tjerk Hiddeszoon de Vries lof toegezwaaid:

Grootdadige van Nes juigt in het krijgsgevaer,  
En swaait den sabel van het hoog kampanje om 't haer.  
Manhafte Gent rukt voort met zijnen waterstander,  
En leeft in vuur en smook gelijk een Zalamander.  
d'Ervarene Evertszoon, die grijze waterleeu,  
Gebiet als Amirael den onverschrokken Zeeu.  
De strijdbre Tjerk wenscht reets, met zijne Vriessche benden,  
De Koninglijke vloot te vallen op de lenden,  
Met duizent helden, die hem volgen op dien tret'.<sup>6</sup>

Van alle zeehelden was er echter één die boven alle anderen uitsteeg en dat was Michiel de Ruyter. Hij was het die met zijn 'magtige oorlogsvloot' zoveel vijandelijke schepen had weten te vernietigen en het vaderland beschermd had: 'De groote Ruyter prest zijn oorlogsvlotelingen, / Om voor haer goet en bloet ten vyant in te dringen', aldus Van der Goes.<sup>7</sup> Ook andere poëten benadrukten de sleutelrol die Michiel de Ruyter in de aanloop tot de Vrede van Breda vervuld had.<sup>8</sup>

Ten derde was er lof voor de bestuurders van de Republiek, met name de gebroeders Johan en Cornelis de Witt. Johan de Witt was als raadpensionaris tijdens dit eerste stadhouderloze tijdperk tot een van de invloedrijkste mannen van de Republiek uitgegroeid. Zijn broer Cornelis, die op dat moment burgemeester van Dordrecht was, had groot aanzien verkregen door De Ruyter op zijn tocht naar Chatham te vergezellen. Het regende loftuizingen op de beide heren, zowel in het Nederlands als Latijn.<sup>9</sup>

#### POLITIEKE PROVOCATIE

Dat het staatsgezinde perspectief domineerde, is niet verbazingwekkend, maar de strijdvaardige en provocatieve toon van sommige teksten is wel opvallend. Een zekere A.P.R.B. leverde een bijzonder fel gedicht, *Vrede en vrijheid*. Achter deze initialen ging de Rotterdamse

advocaat en schepen Adriaan Paets (1631-1688) schuil, die een overtuigd aanhanger van Johan de Witt was en fel gekant tegen de Orangisten. Paets behoorde tot de Remonstranten en voelde zich verwant met het gedachtegoed van Erasmus en Hugo de Groot.<sup>10</sup>

In *Vrede en vrijheid* gaf Paets een historisch overzicht vanaf de Opstand tot aan de Vrede van Breda, waarbij hij de vroegere stadhouders in een zeer negatief daglicht stelde. Voor Willem van Oranje kon hij nog wel enige waardering opbrengen, maar prins Maurits kreeg de volle laag: hij was het die in 1619 'de onschuld' had laten vermoorden, ofwel de raadpensionaris Johan van Oldenbarneveld. Het jaar 1650 duidde Paets aan als het Jubeljaar omdat toen het eerste stadhouderloze tijdperk begon. Algauw brak er echter oorlog met Engeland uit, gevolgd door een tweede oorlog in 1665. Dat deze tegenspoed werd overwonnen, was volgens Paets vooral te danken aan Cornelis de Witt, die zelf meeding met de vloot. Bij terugkeer begroetten de burgers van Dordrecht hem met grote vreugde:

Kom nu mijn Batavier, kroon met Laurieren  
De Hoofden van uw groote Batavieren,  
Bekrans het hoofd van hem, die in den Raad  
Van d'eerste Stad [= Dordrecht], en d'oudste van den Staat,  
Op d'eerste plaats aanzienlijk gezeten,  
't Gevaar veracht, en steunend op 't geweten,  
Van 't heilig recht en Carels ongelijk,  
Verdelgt het moord-geweer van 't trotse Rijk.<sup>11</sup>

De vrijheid was mede dankzij Cornelis de Witt hersteld:

De Vrijheid bloeit van binnen, en van buiten,  
Van binnen, door het breidelen [= intemmen] van Guiten [= oproer kraaiers],  
Van buiten door een eerelijke Vreê,  
Die 't scharpe staal doet keeren in de Scheê.<sup>12</sup>

Deze passage laat zien dat er politieke spanningen waren: in het binnenland bloeide weliswaar de vrede, maar daartoe moesten de oproerkraaiers wel in toom gehouden worden.

De uitgesproken anti-orangistische strekking viel in goede aarde bij een zekere H. van V.L. die met een uitgebreide reactie kwam: *Dubbele Victorie*. In dit 40 pagina's tellende pamflet gaan een Amsterdammer, een Rotterdammer en een Fries met elkaar in gesprek over de geschiedenis en politieke actualiteit van de Republiek en wemelt het van de staatsgezinde propaganda.<sup>13</sup> Wie het pamflet vervaardigde, is niet bekend. In de literatuur circuleren de namen van twee mogelijke kandidaten. De eerste is Johannes Naeranus, een predikant uit Rotterdam. Voor zijn kandidatuur pleiten de expliciete aandacht in het pamflet bij monde van de Rotterdammer voor religieuze verdraagzaamheid en het gegeven dat Paets een leerling van Naeranus was.<sup>14</sup> De tweede is de bekende anti-orangistische publicist Pieter de la Court, die regelmatig onder pseudoniem publiceerde. De la Court was bevriend met Johan de Witt en onder meer de auteur van het fel republikeinse werk *Interest van Holland* (1662). Zijn naam wordt in verband gebracht met enkele andere pamfletten die een soortgelijke vorm en inhoud hebben.<sup>15</sup> Het zou ook kunnen dat het toenmalige publiek concrete personen kon herkennen in de Amsterdammer, Rotterdammer en Fries, onder wie bovengenoemde schrijvers.

In *Dubbele victorie* is een Amsterdammer verdiept in de lectuur van *Vrede en Vrijheid*, het gedicht van Paets. Hij vindt het een buitengewoon fraai gedicht en is het van harte eens met de strekking ervan. Wanneer een Fries zich bij hem aansluit, ontspint zich een dialoog over het fenomeen stadhouderschap. De Fries staat er aanvankelijk positief tegenover, maar zijn standpunt verandert gaandeweg. Enige tijd later mengt zich ook nog een Rotterdammer in het gesprek, die eveneens zijn visie op de staatkundige toestand van de Republiek geeft; hij is minstens even fel tegen het stadhouderschap gekant als de Amsterdammer.

Het bijzondere aan deze uitgave is dat het gedicht van Paets als leidraad dient. Steeds is een passage daaruit aanleiding om over de gebeurtenissen in de Republiek uit te weiden. Zo komt onder meer de twist tussen Van Oldenbarneveld en Maurits ter sprake. De Amsterdammer refereert aan de 24 rechters, die Van Oldenbarneveld ter dood veroordeelden en meent dat deze omgekocht waren door prins Maurits. Zijn portret van de stedendwinger Frederik Hendrik is ook niet al te vleidend: die boekte wel grote oorlogsoverwinningen, maar hij was meer gevreesd dan geliefd. Hij liet bovendien het land berooid achter door al

het geld naar de oorlog te laten vloeien. Stadhouders Willem II was de monsterlijkste van allen vanwege zijn poging Amsterdam in te nemen. De boodschap van de Amsterdammer is dan wel duidelijk: de vroegere stadhouders deugen geen van allen.

In 1650, 'het jubeljaar', kantele echter alles, want toen werden wij 'van dien lastigen en wrevelachtigen Stadhouders verlost', aldus de Amsterdammer.<sup>16</sup> Het drietal discussieert vervolgens over de vraag hoe het met de toekomst van het stadhouderschap is gesteld in de eigen tijd, en dan komt de klapper. De Amsterdammer begint te jubelen over de 'dubbele victorie' die ze recent geboekt hebben. De eerste 'victorie' was de Vrede van Breda, die als een zege op de Engelsen kon worden beschouwd. De tweede, nog grotere 'victorie' was de afkondiging van het Eeuwig Edict van 5 augustus 1667, dat bepaalde dat de functie van stadhouder in het gewest Holland voor eeuwig werd afgeschaft. De conclusie luidt onomwonden:

Dat is waarlijk de grootste Victorie en zegen die wij ooit gehad hebben. Dat wij niet alleen onze buiten Vijanden tot Vrede hebben gedwongen, maar de binnen Vijanden ontdekt, der zelve aanslagen tot niet gemaakt, en haar ook de middelen benomen, om ons onder pretext van zoo een Hooft voor te stellen, en voort te staan, weder in al zulke swarigheden te brengen als wij nu verscheide reizen in zijn geweest. Daar om mag men het wel een *Dubbele Victorie* noemen, en dubbel verheugt daar om zijn.<sup>17</sup>

Klare taal. Aan het eind brengt de Amsterdammer nog een ander onderwerp aan, namelijk religieuze verdraagzaamheid. Hij pleit voor meer tolerantie en haalt uit naar de Friese magistraten en predikanten, die de katholieken onderdrukken. Schoorvoetend stemt de Fries opnieuw in met de verdraagzame Amsterdammer.

Het gedicht van Paets kreeg nog meer positieve reacties, want de Rotterdamsche dichter Joachim Oudaen liet zich erdoor inspireren en kwam met het gedicht *De Vrijheid op den Troon gevestigd* (1668). Daarin haalde hij genadeloos uit naar Willem II, die hij met Caesar vergeleek. Hij contrasteerde zijn verwerpelijke gedrag met dat van de huidige bestuurders van het land, die de ware vrijheid najoegen: 'Heel anders wij, heel anders onzen Staat, / Door 't wijs beleid der Vad'ren in den

Raad, / Der Vaderen des waarden Vaderlands, / Zij heffen thans de  
Vrijheid in haar glants'.<sup>18</sup>

#### HET ORANJEGELUID

Bij al die staatsgezinde geluiden rijst de vraag waar het orangistische tegengeluid was: was dit onder het succes van de overwinning op de Engelsen en de Vrede van Breda volledig op de achtergrond geraakt? Of werd het onderdrukt? Dat laatste is niet ondenkbaar: er wordt herhaaldelijk gewag gemaakt van censuur van tegenstemmen in deze periode.<sup>19</sup> Echter, er is ook één orangistisch getinte bejubeling op de Vrede van Breda overgeleverd en dat is het *Ballet de la Paix, Dansé par le Prince d'Orange. A la Haye, au Mois de Fevrier 1668*. Deze balletvoorstelling werd op 7 februari in Den Haag opgevoerd in aanwezigheid van verschillende hoogwaardigheidsbekleders. Zo waren de groothertog van Toscane, Cosimo III de' Medici, en Johan Maurits van Nassau, vorst van het Duitse Nassau-Siegen aanwezig. Verder waren ook de gouverneur van Willem III, Johan van Gent, en Johan de Witt aanwezig.<sup>20</sup>

Het *Ballet de la Paix* was een bomvol stuk, bestaande uit 22 scènes met in totaal 54 personages, gespeeld door 23 verschillende acteurs. Mythologische, allegorische, komische en pastorale scènes wisselden elkaar af, waarbij Willem en zijn hovelingen zelf rollen als Griekse en Romeinse goden vervulden. Het opvoeren van een ballet paste in de traditie van het Haagse hofleven en was geïnspireerd op Franse voorbeelden. De prins kon aardig dansen dankzij de lessen die hij vanaf zijn jeugd gevolgd had. Helemaal onschuldig was het allemaal echter niet: hoewel de vredesviering centraal stond, maakte Willem van de gelegenheid gebruik om zichzelf in het middelpunt van de aandacht te plaatsen. Bij monde van Mercurius, de god van de handel, sprak Willem de volgende profetische woorden uit: 'Un autre temps viendra que de justes allarmes, / Pourront ailleurs tourner nos armes / Et que mes justes voeux se verront écouter'(Er zal een andere tijd komen, waarin terechte verontwaardiging zal kunnen maken dat we onze wapens een andere kant op richten, en waarin mijn gerechtvaardigde wensen zullen worden gehoord).<sup>21</sup> Willems bede werd verhoord, want nog geen vijf jaar later stonden de zaken er geheel anders voor: in het 'rampjaar' 1672 raakte de Republiek in een reeks nieuwe oorlogen verzeild, kwam er een einde aan het bewind van Johan de Witt en werd Willem III tot

stadhouder uitgeroepen. De Vrede van Breda, die door menig dichter met zoveel vreugde was begroet, behoorde toen definitief tot het verleden.

- 1 Westerbaen, 1672, 550.
- 2 Idem, 550.
- 3 *Ballet de la Paix*, 1668; *Kort Begrijp der Sinne-beelden...*, 1667; 'Verklaaring over de Zinnebeelden, op de Gedenkpenning, gemaakt ter gedagtenis der Vreede [...]', opgenomen in: Scheurleer, 1914, 320-322.
- 4 Van den Vondel, 1667.
- 5 'Toezang', in: Scheurleer, 1914, 314. De auteur van deze tekst is onbekend.
- 6 Antonides, 1667, 7-8.
- 7 Antonides, 1667, 9.
- 8 Zie de verschillende gedichten over De Ruyter in Scheurleer, 1914, 194-197 en 297-301. Zie ook het lofdicht *Ad fortissimum Classis Praefectum, Anagramma Michael de Ruyter*, dat deel uitmaakt van het pamflet *Pax Laureata post Acerrimum pro mari libero bellum cum Anglis Egregia virtute gestum [...]* Leiden 1667.
- 9 Zie bijvoorbeeld *Pax Laureata [...]*, 1667 en P.G.R.B., 1667.
- 10 Van der Aa, 1872, 17-20.
- 11 A.P.R.B., 1667, 5.
- 12 Ibidem.
- 13 Van V.L., 1667.
- 14 Over de verhouding tussen Naeranus en Paets: Visser, 2011, 136-127. Naeranus was ook auteur van een prozatractaat over de heilzame uitwerking van de Vrede van Breda: *De vrede en vrijheid van het vaderland Hersteld en bevestigt boven gedachten en verwachtingen [...]*. S.l. 1668.
- 15 ie Van Doorninck, 1970, 248.
- 16 Van V.L., 1667, 22 en 26.
- 17 Van V.L., 1667, 32.
- 18 J.O.v.R., 1668, 3.
- 19 Brown, 1978, 153.
- 20 Zie Bésanger, 2012, 333-346.
- 21 *Ballet de la Paix, Dansé*, 1668, 6. Met dank aan Suzan van Dijk.

